ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII 97, 2015, Č. 2, S. 179–189

Slovesa odvozená od adverbií jako periferie slovotvorného systému (na materiálu Českého národního korpusu)

Ivana Kolářová (Brno)

VERBS DERIVED FROM ADVERBS — THE PERIPHERY OF THE CZECH WORD-FORMATION SYSTEM (EXPLORED USING THE CZECH NATIONAL CORPUS)
There are not many verbs in Contemporary Czech that are derived from adverbs. They are considered almost a marginal part of the Czech word-formation system. Nevertheless verbs that are derived from adverbs are differentiated (a) from the point of view of style: they are stylistically neutral, while some of them are also literary or colloquial; (b) from the point of view of frequency: some of those verbs are very frequent in the texts of the Czech National Corpus, others are seldom used. Sometimes it is difficult to recognise that the verb has been derived from an adverb: there may be a problem finding a connection between the meaning of the verbs and the adverbs and also between their formal structures in Contemporary Czech.

KEYWORDS
verb, adverb, contemporary Czech, etymology, frequency, style

KLÍČOVÁ SLOVA
sloveso, adverbium, současná čeština, etymologie, frekvence, styl

1. DEADVERBIÁLNÍ SLOVESA V MLUVNICKÝCH A SLOVOTVORNÝCH PRACÍCH

1.1 VÝCHODISKA INTERPRETACE DEADVERBIÁLNÍCH SLOVES

Jádrem sufixálně a cirkumfixálně tvořených slovesných derivátů jsou jednak slovesa deverbativní, jednak slovesa od jiných slovních druhů — desubstantivní a deadjektivní, pozornost je v souhrnných pracích mluvnických a v pracích slovotvorných věnována též slovesům deinterjekčním. Na slovesa **deadverbiální** (např. *oddálit*, *přitakat*, *opětovat*) a na slovesa od dalších slovních druhů (depronominální, denumerativní) se pohlíží jako na periferii české slovotvorné soustavy. O periferním postavení deadverbiálních sloves svědčí i poměrně malá pozornost, kterou jim věnují mluvnické a slovotvorné práce zabývající se současnou češtinou (srov. Šmilauer, 1972; Mluvnice češtiny 1, 1986; Čermák, 2012), popř. práce starší zaměřené též na češtinu doby meziválečné (Trávníček, 1948).

Zatímco slovotvornou motivaci slovesného derivátu desubstantivního nebo deadjektivního zjistíme většinou synchronní analýzou jejich stavby, která ukáže zřetelné slovotvorné formální i významové vztahy derivátu a základového slova, motivovanost adverbiem u některých sloves vysvětlí až spojení analýzy synchronní s přístupem etymologickým. Ve slovotvorných pracích jsou jako deadverbiální někdy chápána

slovesa, jejichž slovotvorná motivace je zastřena v důsledku vzdálení jejich významu od významu základového adverbia a v důsledku hláskových změn. Jednoznačné nemusí být určení této motivace ani u sloves se slovotvornou strukturou zdánlivě průhlednou: **deadverbiální původ** je většinou zřejmý u sloves odvozených od adverbií primárních, např. *opětovat*, *opozdit se*, *zpozdit*, *upřílišit*… Základem některých dalších sloves však může být jak odvozovací kmen adverbiální, tak s ním graficky shodný kmen adjektivní, srov. např. *blížit se*, *oddálit*, *vzdálit se*, *zpomalit*. Pro stanovení motivace je pak východiskem významový vztah k základovému slovu (srov. zde v 1.2).

1.2 DEADVERBIÁLNÍ SLOVESA V MLUVNICÍCH, SLOVOTVORNÝCH A ETYMOLOGICKÝCH PRACÍCH

I krátké výklady v citovaných pracích ukazují odlišné přístupy k určování deadveribiálního či jiného původu konkrétních sloves. Autoři *Mluvnice češtiny 1* (MČ1, 1986, s. 415) přistupují k identifikaci deadverbiálního původu především na základě synchronně vysvětleného slovotvorného významu: považují za deadverbiální slovesa, která znamenají: ‚dosáhnout toho, aby něco probíhalo tak, jak vyjadřuje základové adverbium' nebo ‚aby se objekt pohyboval tak, jak označuje základové adverbium': *přitakat*, *opětovat*, *oddálit*, *opozdit* (*se*), *zpomalit*. Sloveso *blížit se* k tomuto slovesnému typu řazeno není. Pro jeho motivaci adverbiem sice hovoří vysvětlení významu ‚blíže přicházet, přijíždět'; ‚být blízko' (SSJČ I, 1989, s. 137), které toto sloveso spojuje více s adverbiem *blízko* než s adjektivem *blízký*. Avšak význam předponových derivátů *přiblížit*, *sblížit* je spojován jak s adverbiem, tak s adjektivem, srov. ‚způsobit, aby se někdo (něco) stal někomu, něčemu bližším, blízkým' (srov. SSJČ IV, 1989, s. 612–613; SSJČ V, 1989, s. 269).

Možnost takové dvojí motivace zvažují i někteří autoři prací 20. až 40. let minulého století orientovaní především na historický vývoj češtiny (např. Zubatý, 1920) u sloves *zaonačit*, *přeonačit*: motivaci deadverbiální (adverbiem *onak*) nebo depronominální (zřejmě tvarem zájmena *on*). Autoři současných prací řadí tato slovesa k depronominálním (srov. např. MČ 1, 1985, s. 421). Pokud však za jejich základové slovo považujeme *onaký*, tj. přídavné jméno (srov. SSJČ III, 1989, s. 555), jde o slovesa deadjektivní, stejně jako v případě dalších dvou: *přejinačit*, *zjinačit*, která je možné pojímat jako odvozená sufixem *-i-* od adverbia *jinak*, nebo variantním sufixem *-ači-* od přídavného jména *jiný*, popř. sufixem *-i-* od jeho hovorové podoby *jinačí* (srov. SSJČ II, 1989, s. 239). Šmilauer (1972, s. 183) přiřazuje k deadverbiálním kromě sloves uvedených v MČ1 též *upřílišit* (resp. *upřílišnit*), mírně expresivní *uondat* a *peskovat*[1], sloveso se synchronně neprůhlednou slovotvornou stavbou, které někteří další lingvisté považují za odvozené přímo od substantiva *pes*.

Potřeba přihlížet k etymologii při vysvětlení deadverbiálního původu slovesa se odráží i v pozornosti, kterou deadverbiálním slovesům věnují monografie o vývoji

1 Slovesu *peskovat* věnují pozornost práce vznikající od 50. let do současnosti zaměřené na vývoj češtiny: bývá chápáno jako motivované adverbiem *pesky*, ale také adjektivem *peský* (srov. např. Ryšánek, 1956, Šmilauer, 1972), popř. adverbiem *pesky* a substantivem *pes* (Vajdlová, 2004). Machek (1955) se přiklání k motivaci zcela odlišné, a to substantivem *pysk*.

češtiny (Šlosar, 1981), a především časopisecké stati o jednotlivých slovesech (srov. např. Machek, 1955; Ryšánek, 1956) a o sémantických polích, do nichž tato slovesa patří (Vajdlová, 2004): soustředíme se především na knihy i studie vzniklé od 2. poloviny minulého století do současnosti, v některých případech i na studie starší, jejichž závěry přinášejí důležité poznatky pro naše téma. Tyto práce ukazují, že nezřetelný významový, někdy i formální slovotvorný vztah slovesa k základovému adverbiu je typický nejen pro dvojice, v nichž adverbium patří do vrstvy slov archaických a dnes nedoložených (*peskovat* ← arch. **pesky*, *příčit se* ← arch. **příč*), nebo pro dvojice, jejichž členy jsou zřídka užívané adverbium i zřídka užívané sloveso (*uondat* ← *onde*), ale projevuje se i ve dvojicích, v nichž adverbium i sloveso mají vysokou nebo střední frekvenci (tj. několik set dokladů), např. *zpěčovati se* (odvozeno od staršího *zpěčiti se*) ← *zpět* (Šlosar, 1981, s. 26). Šlosar přisuzuje deadverbiální původ též slovesu *protiviti se*, které pravděpodobně spojuje se slovem *proti* v adverbiální funkci (od něho by *protiviti* bylo tvořeno variantní příponou *-ivi-*).

Překvapivě nebývají mezi deadverbiálními uváděna slovesa *litovat*, *unáhlit se* (resp. *ponáhlit se*, *přenáhlit se*), ani sloveso *venčit*.

Sloveso *litovat* je odvozeno od slova *líto*, podle SSJČ adverbia (SSJČ II, 1989, s. 568–569), dnes užívaného výhradně ve funkci predikativa, stejně tak je nepochybně sloveso *unáhlit se* odvozeno od adverbia *náhle*. *Venčit* znamená ‚pohybovat se *venku*' nebo ‚jít *ven*', předpokládáme tedy, že je odvozeno od adverbia *venku* sufixem *-i-* nebo od adverbia *ven* variantním sufixem *-či-*.

O deadverbiálním původu některých sloves uváděných v publikacích Šmilauera nebo Trávníčka dnes již neuvažujeme: sloveso *opakovat* je odvozeno od slova *opak* (Šmilauer, 1972, s. 183), tj. od substantiva (SSJČ III, 1989, s. 558), slovesa *zdvojnásobit*, *ztrojnásobit* (Trávníček, 1948, s. 174) se odvozují od číslovek, resp. „číslovek adverbiální povahy" (Štícha a kol., 2013, s. 423).

2. DEADVERBIÁLNÍ SLOVESA V ČESKÉM NÁRODNÍM KORPUSU

2.1 PŘEHLED SLOVES

V následujících tabulkách jsou uvedena slovesa, na jejichž deadverbiální původ nejsou v různých mluvnických pracích odlišné názory, a slovesa, jejichž deadverbiální původ je zřejmý z vysvětlení významu v SSJČ [2] a v MČ 1.

A. Přehled sloves podle slovotvorných formantů

(a) slovesa tvořená kmenovými sufixy nebo jejich variantami

-i-	venčit, příčit/příčit se protivit se	**-ova-**	opětovat zpěčovat se / vzpěčovat se

2 Korpusová sonda jiná slovesa, u nichž by bylo možné uvažovat o deadverbiálním původu, nezjistila. Vycházíme z Českého národního korpusu SYN — jeho verze v listopadu 2014.

(b) slovesa tvořená cirkumfixy:

— prefix + -*i*-

o- + -i-	opozdit se	**při- + -i-**	připozdit se
od- + -i-	oddálit	**u- + -i-**	unáhlit se, upřílišit
po- + -i-	ponáhlit se	**vz- + -i-**	vzdálit se
pře + -i-	přenáhlit se	**z- + -i-**	zpomalit, zpozdit (se)

— prefix + -*a*-

o- + -a-	uondat	**při- + -a-**	přitakat
po- + -a-	potakat		

B. Přehled sloves podle základového adverbia

dále	oddálit, vzdálit (se)	**pozdě**	opozdit (se), připozdit (se), zpozdit (se)
náhle	ponáhlit se, přenáhlit se, unáhlit se	***příč**	příčit/příčit se
onde	uondat	**příliš**	upřílišit
opět	opětovat	**tak**	potakat, přitakat
pomalu	zpomalit	**venku**	venčit
proti	protivit se	**zpět**	zpěčovat se, vzpěčovat se

2.2 FREKVENCE

K nejvíce frekventovaným patří slovesa v korpusu SYN doložená:

— v desítkách tisíc nebo ve více než 10000 dokladech: *oddálit (se)*, *vzdálit (se)*, *zpomalit*, *zpozdit (se)*;
— v tisících nebo ve více než 1000 dokladech: *příčit (se)*, *venčit*/*venčit se*, *opozdit (se)*, *opětovat*, *přitakat*;
— ve stovkách nebo ve více než 100 dokladech: *protivit se* (ve významu ‚být proti'), *unáhlit se*, *uondat*, *vzpěčovat se*, *zpěčovat se*;
— v desítkách dokladů: *připozdit se*.

V ještě menším počtu, popř. ojediněle jsou v současných textech doložena slovesa *ponáhlit se*, *přenáhlit se*, *upřílišit*, *potakat*, *upomalit*.

Z přehledu sloves podle frekvenčních pásem je zřejmé, že z jednoho adverbia vznikají často jak slovesa frekventovaná, doložená až v několika tisících dokladů, tak slovesa doložená minimálně, srov. např. frekventované sloveso *unáhlit se* a zřídka užívaná *ponáhlit se*, *přenáhlit se*, frekventované sloveso *přitakat* a ojediněle doložené *potakat*, frekventovaná slovesa *zpozdit se*, *opozdit se* a výrazně méně užívané *připozdit se*. Rozdíl mezi frekvencí sloves od jednoho základového slova souvisí především s příznaky časovými a stylovými: nejvíce frekventovaná slovesa jsou většinou stylově neutrální, nižší frekvenci mívají slovesa knižní, popř. až archaická, nebo slovesa okazionální (*potakat*).

V různém počtu jsou doložena i slovesa, jejichž deadverbiální původ není různými autory považován za jednoznačný. K nejvíce frekventovaným slovesům vůbec patří *blížit se* a jeho prefixální deriváty *přiblížit se*, *sblížit se* (několik tisíc dokladů), sloveso *peskovat* je i v současných textech doložené ve více než 1000 dokladů, sloveso *zaonačit* v několika stech textů a slovesa *přeonačit*, *přejinačit*, *zajinačit* v desítkách dokladů.

2.3 UŽITÍ DEADVERBIÁLNÍCH SLOVES V ČESKÉM NÁRODNÍM KORPUSU

Sonda do korpusu SYN Českého národního korpusu umožní především:

— srovnat významy, kterých deadverbiální slovesa nabývají v současných textech, s významy a četností užití jednoho slovesa v různých významech (např. *příčit*, *vzpříčit se*);
— v některých případech vysledovat vázanost slovesa na určitý typ věty (např. sloveso *připozdit se* je doloženo výhradně ve větách deagentních);
— odlišit slovesa skutečně užívaná od sloves, která jsou doložena jen jako předmět výkladu v lingvistických textech (*upřílišit*), nebo od sloves, jejichž podoba v konkrétním textu působí spíše jako chyba.

2.3.1 SLOVESA SE SUFIXEM *-l-* A CIRKUMFIXEM S NÍM

2.3.1.1 UŽÍVÁNÍ SLOVES SE SUFIXEM *-l-*

Jsou reprezentována frekventovanými slovesy *příčit*/*příčit se* a *venčit*.

(a) Přestože sloveso *venčit*, resp. *venčit se* není v mluvnických pracích uváděno, patří k poměrně frekventovaným a podle SSJČ (VII, 1989, s. 54) je charakterizováno jako stylově bezpříznakové. Užívá se nejčastěji ve významu ‚vodit ven domácí zvíře' (většinou psa) / ‚chodit ven s domácím zvířetem': *Potkala jsem sice vysokou blondýnu v kombinéze, která* ***venčila*** *svého meruňkového pudla* (SYN); *Máme dva a každý je úplně jiný, takže se musí* ***venčit*** *zvlášť.* (SYN), popř. mu bývá přisuzován obecnější význam ‚procházet se venku', zejména je-li užito v reflexivní podobě *venčit se*. V jiném významu než ‚chodit ven se psem' je však toto sloveso doloženo v méně než 1 % dokladů (a to i v reflexivní podobě), srov. např.:

(1) *Choděj sem přece* ***venčit děti****, opakoval si, když už si připadal nadobro ztracenej.* (SYN)

Ojediněle se setkáme s jeho užitím ve významu ‚pracovat venku s neživým objektem' (srov. 2):

(2) *Zaléval konečně své pokojové květiny (cannabis indica) a občas chodil* ***venčit fotoaparát*** *Nikon 801.* (SYN)

Frekventovaný je i prefixální derivát tohoto slovesa *vyvenčit*, užívaný nejčastěji ve stejném významu jako *venčit*. Také sloveso *vyvenčit* je jako pojmenování děje týkajícího se jiného objektu než domácího zvířete doloženo zřídka (cca ve 2 %), např. *Vypněte počítače a pojďte **se** s přáteli **vyvenčit**.* (SYN); *Mohl jsem do knihovny, domů, **vyvenčit** dítě s kočárkem* (SYN). Ojediněle je s tímto slovesem doložena věta s významem ‚nadýchat se čerstvého vzduchu' v textu SMS zprávy založené na individuální jazykové tvořivosti, srov.:

(3) *Rybníček a čistý vzduch. Kolem není žádný puch. To jsou naše Výšovice. **Vyvenčíte** tu své plíce.* (SYN)

Užité jako pojmenování děje zasahujícího jiný objekt než zvíře (psa), tedy osobu (či dítě) vyznívá sloveso *venčit* nebo *vyvenčit* v některých dokladech spíše jako hovorově zabarvené, zejména v kontextu výrazů nespisovných (srov. *choděj*, *ztracenej* v dokladu 1), popř. ve větách (mírně) kriticky komentujících jednání lidí: *Sleduji, jak přicházejí (…) a mizí v roští. Skoro to vypadá, že **se** tam **chodí venčit** jako ti psi.* (SYN)

(b) Slovesa *příčit*, *příčit se* jsou spojovaná s dnes neužívaným archaickým adverbiem *příč*, které mívalo ve starší češtině stejný význam jako *napříč* v češtině současné. V reflexivní podobě je toto sloveso doloženo nejčastěji jako přenesené pojmenování s významem ‚stavět se na odpor', ‚výrazně s něčím nesouhlasit' (‚odmítat něco'). Často má užití tohoto slovesa spíše knižní ráz:

(4) *Vím, že takové uvažování **se příčí** zdravému rozumu a může vzbuzovat klamné naděje.* (SYN)
(5) *Znám lidi, kteří si na loveckou sezónu berou dovolenou a uloví čtyři až šest stovek ondater, dvacet třicet bobrů, pár norků a nějaké ty lišky a mývaly. Sám jsem to nikdy nezkusil, protože chytání do pastí **se mi** prostě **příčí**.* (SYN)

V méně než 1 % dokladů je užito jako sloveso pohybu nebo změny polohy:

(6) *Vytahoval cigaretu pomalu, mezi prsty ji **příčil**.* (SYN)

K frekventovaným patří i prefixální deriváty tohoto slovesa: *vzpříčit se* a *zapříčit se*, které se na rozdíl od slovesa *příčit (se)* užívají častěji jako slovesa změny polohy nebo pohybu:

(7) *Útočník Kotrla, kterému **se** při tréninku **zapříčila** brusle, a hlavou spadl na mantinel, bude také připraven.* (SYN)
(8) *Nejdříve vylomil zámek v bočních dveřích, které **se** však **vzpříčily**. Proto následně rozbil cihlou skleněnou výplň výlohy.* (SYN)

Pouze v omezeném počtu výskytů (cca v 5–7 %) jsou doloženy věty s těmito dvěma slovesy užitými jako přenesená pojmenování: ‚postavit se proti něčemu', ‚odmítat něco', ‚nesouhlasit s něčím':

(9) *Snad kdybych měl kolem sebe lidi, kteří by mi to pořád mě chválili a poslouchal bych, jak jsem dobrej. V mančaftu byli i lepší kluci než já, ale rodiče je do všeho nutili. Postupně* ***se zapříčili*** *a fotbal šel stranou.* (SYN)[3]

(10) *V Burianově galerii se tak čtenář setkává se ženami odevzdanými a skleslými, sevřenými v klepetech tradičních předsudků a společenských nároků, ale také s těmi, kterým* ***se*** *„normální chování" občas* ***vzpříčí*** *v krku a rády svému osudu na moment utečou, i kdyby jenom do vlastního snění.* (SYN)

Sloveso *vzpříčit se* je doloženo též jako prostředek obrazného vyjádření v poezii:

(11) *V srdci* ***se vzpříčí*** *ten starý světa běh, všechny cesty a kanály se zapečeným ne tu stojí zaskočeny, osudově hledáme nové cesty a tratě ano.* (SYN)

(c) U slovesa *protivit se* jsou doložena dvě základní užití: jako deadverbiální, tj. ve významu ‚být proti něčemu/někomu', ‚stavět se proti něčemu', se toto sloveso vyskytuje cca ve 4× nižším počtu než ve významu ‚být protivný někomu' (tj. než jako deadjektivní).

Ve významu ‚být proti něčemu' se pojí nejčastěji s dativem bezpředložkovým:

(12) *Učení se tvářilo mírumilovně, nechyběly v něm však nenápadné hrozby strašlivým trestem, kdyby* ***se mu*** *člověk snad* ***protivil****.* (SYN)

Zřídka se užívá s dativem s předložkou *proti*. Věty s ním pak nesou mírně knižní stylové zabarvení.

(13) *Hizbullah dal najevo, že* ***se nebude protivit proti*** *rozmístění libanonských jednotek.* (SYN)

2.3.1.2 SLOVESA S CIRKUMFIXEM ‚PREFIX + *-l-*'

Jsou zastoupena jak frekventovanými slovesy (*oddálit*, *vzdálit se*, *unáhlit se*, *opozdit se*, *zpozdit (se)*), tak slovesy užívanými podstatně méně (*připozdit se*, a zejména *přenáhlit se*) nebo doloženými v současných korpusových textech ojediněle: *ponáhlit se*, *upřílišit* a *upomalit*.

Zatímco známé sloveso *unáhlit se* patří k nejvíce frekventovaným, slovesa *přenáhlit se* a *ponáhlit se* jsou doložena pouze v několika dokladech literárních textů známých autorů: *přenáhlit se* jako synonymum slovesa *unáhlit se* v textu z knihy Osudy dobrého vojáka Švejka, ale i v textech současných (v knize V. Vokolka Tak pravil Švejk a v několika překladech) a ojediněle v publicistickém textu:

(14) Švejku, já ***jsem se*** *včera* ***přenáhlil****, tady máte zlatku a napijte se na moje zdraví.* (SYN; J. Hašek)

3 Text je citován přesně podle korpusu SYN, tj. včetně stylizačního nedostatku: *kteří by mi to pořád mě chválili*.

(15) *Teď litoval, že tasemnici svou modlitbou ubil. Příživnice by ho kousala dál, a měl by tak důvod ke své nespavosti. Takhle nespí bezdůvodně a bezdůvodnost ho žrala víc než parazit.* (…) *„**Přenáhlil jsem se**. Ale možná, že jsem ji docela neubil," utěšoval se.* (SYN; V. Vokolek)

A *ponáhlit se* je ve významu ‚pospíšit si' v korpusu SYN doloženo ojediněle v textu K. Čapka Zahradníkův rok (1929), v současných textech nikoliv:

(16) *Laciněji to dát nemohu, ledaže bych slevil pět procent, že jste to vy a že snad nemusíte pěstovat všecko, ačkoliv to stojí za to; ale budete **se** muset **ponáhlit** a neztratit ani dne, chcete-li za tu dobu pořídit, čeho třeba.* (SYN)[4]

Sloveso *připozdit se* je v korpusových dokladech užíváno pouze ve větách bezagentních (srov. Štícha a kol., 2013, s. 598) s časovým významem:

(17) *Znenáhla **se připozdilo**; přestože slunce ještě nezapadlo, do parku se již vkradl soumrak, jak se to za světlých podzimních dní někdy stává.* (SYN)

Užívání slovesa *upřílišit* se podle výsledků korpusové analýzy jeví spíše jako hypotetické: je totiž doloženo ojediněle pouze v textu jazykového koutku z Lidových novin vysvětlujícího jeho význam:

(18) *Na rozdíl od jedné spisovné podoby umístit nabízí spisovný jazyk dublety u slovesa **upřílišit**, **upřílišnit**. První varianta se opírá o příslovce **příliš**, druhá je odvozena z adjektiva **přílišný**.* (SYN)

Kromě toho sice najdeme sloveso *upřílišit* v několika internetových textech, ale pouze v odkazech na slovníky. V několika spíše knižních dokladech z korpusu se setkáváme s adjektivem z trpného příčestí *upřílišený*: *Zkušenost ukazuje, že pravdu nemá ani **upřílišený** egoismus, ani **upřílišený** altruismus.* (SYN)

Z jediného dokladu, který máme k dispozici, by se jako sporná jevila skutečná existence slovesa *upomalit*: věta s ním svědčí spíše o chybě autora:

(19) *Místo klasického zpomalovacího prahu jsme se rozhodli pro přechod, který bude vyvýšený nad vozovku. Řidiči při nájezdu na něj budou muset **upomalit** daleko více.* (SYN)

Na internetu je však doloženo několik dokladů s tímto slovesem v textech sice neveřejných, ale standardních: *Až když jsem přejezd přejel, tak jako vždy, tedy v podstatě předpisově, tak jsem si všiml, že mě měly pruhy více **upomalit**.* (http://bit.ly/1FEOUru; cit. 30. 11. 2014)

4 Někteří autoři užívání tohoto slovesa považují také za důsledek vlivu slovenštiny (Bachman, 1961). V internetových textech je však doloženo nejen v překladech umělecké literatury, ale i v textech z blogů, kde není souvislost se slovenštinou patrná.

2.3.2 SLOVESA SE SUFIXEM *-A-* A CIRKUMFIXY S NÍM

2.3.2.1 UŽÍVÁNÍ SLOVES SE SUFIXEM *-A-*

Jsou reprezentována frekventovaným slovesem *přitakat* a archaismem *potakat*, doloženým ojediněle v umělecké literatuře z 20. let minulého století — v knize F. Háje Školák Kája Mařík (srov. doklad č. 20), v češtině současné doloženo není.

(20) *Kája první vrazí do dveří: „Maminko, maminko, strejček Stehlíkovic nám nese psaní a nechtěl mi je dát. Řek, že nese taky ‚repecis' a že psaní je z Příbramě." Zdeňa* ***potakala*** *hlavičkou: „Ju, na repecis!"* (SYN)

Sloveso *přitakat* je užíváno často v publicistice a v uměleckých textech:

(21) *„Tehdy jistí archeologové učinili na Aljašce neuvěřitelný objev. Byl to úplný šok." „Pročpak?" „Zpochybnil teorii o zalidňování severoamerického kontinentu." „Mluvíš o prvních obyvatelích?" Kate* ***přitakala****. „Těch úplně prvních. Máš nějakou představu o tom, jak se tam dostali?"* (SYN; umělecký text)

(22) *„Teprve tady to všechno vypukne.* Už se na to těším," *hlásil útočník Viktor Ujčík. „Taky se nemohu dočkat,"* ***přitakal*** *obránce Jaroslav Špaček.* (SYN; publicistický styl)

2.3.2.2. SLOVESA S CIRKUMFIXEM *‚U- + -A-'*

Jsou reprezentována expresivním slovesem *uondat*, které je ve více 50 % doloženo v pasívním tvaru jak v umělecké literatuře (včetně překladů, viz 23), tak v současné publicistice (viz 24):

(23) Žnec ***by byl uondán****, kdyby za celý den pokosil tolik klasů, kolik Lyderich za jedinou hodinu posekal vojska.* (SYN)

(24) *Lidé* ***jsou*** *zřejmě* ***uondáni*** *současnou hektickou dobou a na zábavu jim, k jejich veliké škodě, už nezbývá čas.* (SYN)

2.3.3 SLOVESA SE SUFIXEM *-OVA-*

Jsou zastoupena frekventovanými slovesy *opětovat* a méně frekventovanými, avšak stále ve stovkách dokladů doloženými slovesy *zpěčovat se*, *vzpěčovat se*. Ta mají podle očekávání vysoký výskyt nejen v textech publicistických, ale též uměleckých (srov. 25) a v odborných filozoficky zaměřených nebo jiných textech ze společenských věd někdy knižního stylu (srov. 26, 27):

(25) *Oni (páni komisaři) vzkázali pak, že nejsou povinni za námi chodit, že my máme sami za nimi přijíti dolů na pivovar. Obec* ***se zpěčovala*** *dolů na pivovar jíti; poslali dolů dva radní pány s pozdravením celé obce, že očekávají a že žádají, aby komisí byla na rathouze konána.* (SYN; J. Durych)

(26) *Vaše osobní štěstí v životě je jediná věc, kterou vám nemůže zprostředkovat žádný jiný člověk. Sami se musíte připravovat na to, abyste je zažili.* ***Nezpěčujte se*** *proto osudu, aby vám mohl poskytnout své štědré dary.* (SYN; populárněnaučný text)

(27) *Prezident zjevně ignoroval hrozby namířené proti vlastní existenci a* ***vzpěčoval se*** *přijmout mimořádná bezpečnostní opatření na ochranu své osoby. Nedovolil jízdnímu doprovodu, aby provázel jeho autokolonu a rovněž nedovolil tělesné stráži tajné služby, aby zaujala místo na zadních sedadlech jeho vozu.* (SYN)

3. ZÁVĚR

Korpusová sonda ukazuje, že deadverbiální slovesa jsou přes svůj nízký počet **diferencována** podobně jako početná slovesa deadjektivní a desubstantivní, a to: **(a) stylově**: jsou mezi nimi slovesa stylově neutrální, ale též hovorová a expresivní na straně jedné, a knižní, popř. až archaická na straně druhé; **(b) frekvenčně**: najdeme mezi nimi slovesa velmi frekventovaná, slovesa s nižším výskytem i slovesa doložená ojediněle, popř. jen v lingvistických pracích.

Perifernost postavení deadverbiálních sloves se projevuje nejen v jejich velmi nízkém počtu, ale také v uzavřenosti slovotvorného typu: dnes již nová deadverbiální slovesa pravděpodobně nevznikají, současně je zřejmé, že vysvětlení slovotvorného původu a významu některých existujících sloves již není ze synchronní slovotvorné struktury zřejmé a musí se opírat i o etymologii.

POUŽITÉ KORPUSY

Křen, M. — Čermák, F. — Hlaváčová, J. — Hnátková, M. — Jelínek, T. — Kocek, J. — Kopřivová, M. — Novotná, R. — Petkevič, V. — Procházka, P. — Schmiedtová, V. — Skoumalová, H. — Šulc, M. (2014): *Korpus SYN, verze 3 z 27. 1. 2014*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>

LITERATURA

Bachman, L. (1961): Nový slovník z oblasti hanáckých nářečí. *Slovo a slovesnost*, 22. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1096>, cit. 30. 11. 2014.

Čermák, F. (2012): *Morfématika a slovotvorba češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Grepl, M. — Karlík, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.

Karlík, P. — Nekula, M. — Rusínová, Z. a kol. (1985): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Kopečný, F. (1957): Ještě ke slovesu peskovat. *Naše řeč*, 40. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4582>, cit. 30. 11. 2014.

Machek, V. (1955): Ještě jednou peskovat. *Naše řeč*, 38. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4446>, cit. 30. 11. 2014.

Machek, V. (1971): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia.

Mluvnice češtiny 1 (1986). Praha: Academia.

Ryšánek, F. (1956): K původu slovesa peskovat. *Naše řeč*, 39. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4472>, cit. 30. 11. 2014.

Slovník spisovného jazyka českého I-VIII (1989). Praha: Academia (cit. jako SSJČ).

Šlosar, D. (1981): *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: UJEP.
Šmilauer, V. (1972): *Novočeské tvoření slov*. Praha: SPN.
Štícha, F. a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
Trávníček, F. (1948): *Mluvnice spisovné češtiny I. Hláskosloví — Tvoření slov — Tvarosloví*. Praha: Melantrich.
Vajdlová, M. (2004): Tisty, vyžlata i masojiedky kničemuž neužitečné aneb Analýza sémantického pole a čeledi slova pes ve staré češtině. *Naše řeč*, 87. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7777>, cit. 30. 11. 2014.
Získal, A. (1920): O řeči Boženy Němcové v „Babičce". *Naše řeč*, 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=716>, cit. 30. 11. 2014.
Zubatý, J. (1920): Ondati, vyndati, sundati atd. *Naše řeč*, 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=654>, cit. 30. 11. 2014.

Ivana Kolářová | Katedra českého jazyka a literatury, PF MU | Poříčí 7, 603 00 Brno
kolarova@ped.muni.cz